

موانع توسعه کارآفرینی زنان کارآفرین

دکتر منوچهر انصاری^۱، مژگان نبی‌پور حقیقی^۲

چکیده

هدف از این مقاله بررسی موانع راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار زنان کارآفرین شهر تهران طی ۵ سال گذشته است. این مطالعه از نوع پیمایشی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه هم استفاده شده است. با توجه به تعداد محدود زنان کارآفرین در شهر تهران نظرات ۶۰ تن از آنان که مورد تأیید وزارت کار و مراکز و انجمن‌های زنان کارآفرین بودند، بررسی شد. تحلیل داده‌ها با کمک نرم‌افزار SPSS انجام شد و اطلاعات حاصل با استفاده از طیف لیکرت در جدول توزیع فراوانی نشان داده شد.

برای رد یا پذیرش فرضیه‌های تحقیق از آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه - ANOVA، group-t-test و برای تعیین هم‌بستگی متغیرها از آزمون‌های تحلیلی - نظیر ضریب هم‌بستگی دو متغیری پیرسون و ضریب رگرسیون - استفاده شد.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد زنان در راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار خود، بیش از موانع فردی با موانع سازمانی - محیطی مواجه بوده‌اند. مهم‌ترین "موانع فردی" نپذیرفتن زنان به‌وسیله جامعه به‌عنوان فردی کارآفرین است. از بین "عوامل سازمانی - محیطی" هم دسترسی دشوار زنان به خدمات آموزشی، منابع مالی، مکان مناسب و خدمات توسعه کسب‌وکار و هم نبود تناسب سیاست‌های راهبردی دولت، قوانین و آیین‌نامه‌ها با نیازهای زنان، کارایی پایین انجمن‌های مربوطه و عدم تشویق زنان به کارآفرینی چالش‌های مهم پیش‌روی زنان کارآفرین مطرح شده‌اند.

نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که از یک سو بین تحصیلات و موانع فردی رابطه معکوس و بین نوع کسب‌وکار و موانع سازمانی - محیطی، مکان کسب‌وکار و موانع فردی، نحوه انجام دادن کار و موانع فردی رابطه‌ای معنادار وجود دارد. از سوی دیگر، بین داشتن تجربه شکست در کسب‌وکار با تحصیلات، مکان آغاز و نوع کسب‌وکار و نحوه انجام دادن کار رابطه‌ای معنادار وجود ندارد. از نتایج حاصل شده می‌توان به ضرورت توجه بیشتر دولت و نهادهای غیردولتی برای رفع موانع و ایجاد زمینه مناسب در راستای توسعه کارآفرینی، به‌خصوص کارآفرینی زنان اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: کارآفرینی زنان، توسعه کارآفرینی، موانع فردی، موانع سازمانی - محیطی.

پذیرش: ۱۳۸۹/۶/۲۲

دریافت: ۱۳۸۹/۲/۱۴

مقدمه و بیان مسأله

در دوره‌های مختلف و مناطق گوناگون "کیفیت کارآفرینی" عامل اصلی تفاوت رشد اقتصادی و اختلاف کشورهای توسعه یافته با کشورهای در حال توسعه بوده است (Schumpeter, ۱۹۷۵). کارآفرینی به واسطه نوآوری و ایجاد نقش‌های جدید باعث گوناگونی اقتصاد می‌شود. کارآفرینی زنان به معنای "شروع یا توسعه کسب‌وکار به‌وسیله زنان" یکی از مسائل مهم دولت‌های جهان است که در سال‌های اخیر به آن توجه بسیار شده است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان سال‌های ۱۹۷۶ تا ۱۹۸۵ را دهه زنان نام‌گذاری کرد. در سال ۱۹۷۹، مجمع عمومی سازمان ملل با تأسیس انجمنی بین‌المللی برای حذف انواع تبعیض‌ها علیه زنان (CEDAW) موافقت کرد. با این تصمیم، دولت‌ها به نقش زنان در توسعه اقتصادی بیشتر توجه کردند و کاهش تبعیض علیه زنان جزو برنامه‌های استراتژیک آنان محسوب شد^۴ (Yudelman, ۱۹۸۷).

براساس گزارش بانک جهانی^۵ از موقعیت کارآفرینی در منطقه خاورمیانه، کارآفرینی در این منطقه با مشکلات بسیاری از جمله موانع ارتباطی، تأمین انرژی، سیستم حمل‌ونقل، دسترسی به محل مناسب کسب‌وکار، نرخ‌های مالیاتی، سیستم دریافت مالیات، فساد اداری، فعالیت‌های مخرب محیط رقابتی، سیستم قانونی، هزینه بالای سرمایه‌گذاری، قوانین تجاری، عدم دسترسی به منابع مالی، مهارت پایین نیروی کار، عدم قطعیت سیاست‌ها و قوانین نامناسب کار مواجه است.

mansari@ut.ac.ir

mn_nabipaghghi@yahoo.com

!! !!!!!!! !!! !!!!!!! !!!!!!! !!!!!!!

!! !!!!!!! !!!!!!! !!!!!!! !!!!!!!

^۱. International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women.

^۲. Discussed in Stevenson (!!!!) .

^۳. The World Bank, Washington, D.C., !!!!!

این تحقیق نشان می‌دهد مشکلات و موانع کارآفرینی در منطقه خاورمیانه برای زنان و مردان کارآفرین تقریباً مشابه است و نمی‌توان آن‌ها را متمایز کرد. در واقع، کارآفرینی در این منطقه به پتانسیل واقعی خود نرسیده و نسبت به سایر مناطق رشد و توسعه کم‌تری داشته است، در نتیجه کم‌ترین تعداد زنان کارآفرین را دارد. براساس این گزارش، داده‌های آماری دقیقی از وضعیت کارآفرینی، تعداد و خصوصیات کارآفرینان به خصوص زنان کارآفرین و ویژگی‌های کسب‌وکار آنان در ایران وجود ندارد. هم‌چنین در قوانین و آیین‌نامه‌های ایران امکانات خاصی در مالکیت و مدیریت کسب‌وکارها، دریافت وام و اعتبارات و تسهیلات بانکی، پرداخت مالیات و اعطای مجوزهای تجاری برای زنان کارآفرین در نظر گرفته نشده و تنها وجه تمایز زنان و مردان در قوانین کار وجود "کدهای کارگری خاصی" است که نشان می‌دهد در این کارها زنان به دلیل سختی کار نمی‌توانند فعالیت کنند.

براساس گزارش فوق چنین استنباط می‌شود که در ایران نخست باید راه‌های توسعه کارآفرینی به صورت کلی و بدون تمایز بین زنان و مردان کارآفرین ارزیابی شود و پس از توسعه نسبی کارآفرینی در ایران و افزایش تعداد کارآفرینان زن، مقوله موانع کارآفرینی زنان بررسی شود. با توجه به جایگاه زنان در ترکیب جمعیت، نظام آموزشی و عرصه اشتغال و در نظر گرفتن این نکته که در حال حاضر تعداد زنان تحصیل کرده دانشگاهی افزایش پیدا کرده و در بعضی موارد حتی بیش از مردان است و با ملاحظه قابلیت‌ها و توانایی‌های زنان و نقش آنان در اقتصاد جامعه، هم‌چنین رویکرد جدید دولت به تخصیص بودجه برای توسعه کارآفرینی می‌توان از کارآفرینی زنان در راستای رشد و توسعه اقتصادی ایران بهره برد (امیرنژاد، ۱۳۸۷). از این‌رو در این تحقیق تلاش شده است تا با شناسایی و طبقه‌بندی موانع پیش‌روی زنان کارآفرین و ارائه بعضی راهکارهای عملی کشورهای پیشرفته، متناسب با موانع و شرایط موجود، گامی در راستای توسعه کارآفرینی زنان در ایران برداشته شود.

پیشینه تحقیق

آمریکا اولین کشوری است که حق مالکیت مشاغل را به زنان اعطا کرد. ریاست جمهوری در سال ۱۹۷۸، تحقیقی گروهی درباره زنان صاحب مشاغل انجام داد که گزارش جامع آن در سال ۱۹۷۹ منتشر شد.^۱ در سال ۱۹۸۸، هیأت کسب‌وکار زنان در کنگره آمریکا برگزار شد تا زنان بر تصمیم‌گیری‌ها و اتخاذ سیاست‌های دولت تأثیرگذارتر باشند. در نهایت در سال ۱۹۹۷ برای تسریع رشد و توسعه کسب‌وکارهای زنان "کمیته داخلی مشاغل" در بطن دولت تشکیل شد. دولت کانادا نیز از اوایل دهه ۸۰، فعالیت‌های تشویق کارآفرینی زنان را شروع کرد و در نهایت زنان را در سیاست‌های ملی کارآفرینانه به عنوان یکی از اهداف اصلی برنامه‌های حمایتی خود قرار داد (Stevenson & St-Onge, ۱۹۹۹; Lundstorm, ۲۰۰۲).

با ایجاد گروه زنان کارآفرین^۲ در این کشور شرایطی ایجاد شد تا مشکلات پیش روی زنان کارآفرین شناسایی شود و برای رفع موانع و افزایش نقش آنان در توسعه اقتصادی راهکارهایی مناسب ارائه شود.^۳ در سال‌های اخیر اقدامات بسیاری برای شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان و راهکارهای رفع آن‌ها انجام شده است. برخی از این اقدامات عبارتند از:

- انتشار گزارشی درباره زنان کارآفرین آفریقا و آسیا به وسیله UNCTAD^۴ در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ (UNCTAD, ۱۹۹۹:۲۰۰۰)

- تحقیق درباره برنامه‌های حمایتی زنان کارآفرین به وسیله اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۰ (Centre for Enterprise and Economic Development Research, ۲۰۰۰)

- تهیه گزارش مرور اطلاعات در زمینه کارآفرینی زنان در کشورهای آمریکای لاتین به وسیله بانک توسعه آمریکای مرکزی در سال ۲۰۰۱ (Weeks and Seiler, ۲۰۰۱)

- سازمان‌دهی کار گروه زنان کارآفرین آفریقا (AWE) ۱۰ به وسیله بانک توسعه آفریقا (AfDB) ۱۱ در جون ۲۰۰۳ و انتشار گزارشی از وضعیت زنان کارآفرین در می ۲۰۰۴ (AfDB, ۲۰۰۴)

۱. The Bottom Line: Unequal Enterprise in America, President's Task Force Report on Women Business Owners, U.S. Department of Commerce, Washington, DC, !!!!!.

۲. Task Force on Women Entrepreneurs

۳. The Prime Minister's Task Force on Women Entrepreneurs: Report and Recommendations, Government of Canada, October !!!!! (www.liberal.parl.gc.ca/entrepreneur).

۴. United Nations Conference on Trade and Development

- بررسی و تحقیق بانک جهانی از وضعیت کارآفرینی زنان در شمال آفریقا و خاورمیانه در سال ۲۰۰۷. نرخ رشد جمعیت زنان شاغل در کشورهای توسعه یافته رو به افزایش است. رینولدز و همکارانش در سال ۲۰۰۲، گزارش دادند که در کشورهای OECD زنان خوداشتغال یک چهارم تا یک سوم کل جمعیت افراد خوداشتغال را به خود اختصاص داده‌اند. ۱۳ در آمریکای لاتین نیز زنان، در مقایسه با مردان، دارای یک چهارم تا یک سوم مشاغل رسمی هستند که این میزان در بیست سال گذشته در حال افزایش بوده است (Weeks & Seiler, ۲۰۰۱). وضعیت کارآفرینی در اقتصادهای توسعه یافته از بسیاری جهات با کشورهای در حال توسعه متفاوت است. رینولدز طی تحقیقی به این نکته اشاره می‌کند که یکی از راه‌های مهم توسعه ساختاری کشورهای در حال توسعه، حمایت خاص دولت از زنان کارآفرین است. ۱۵

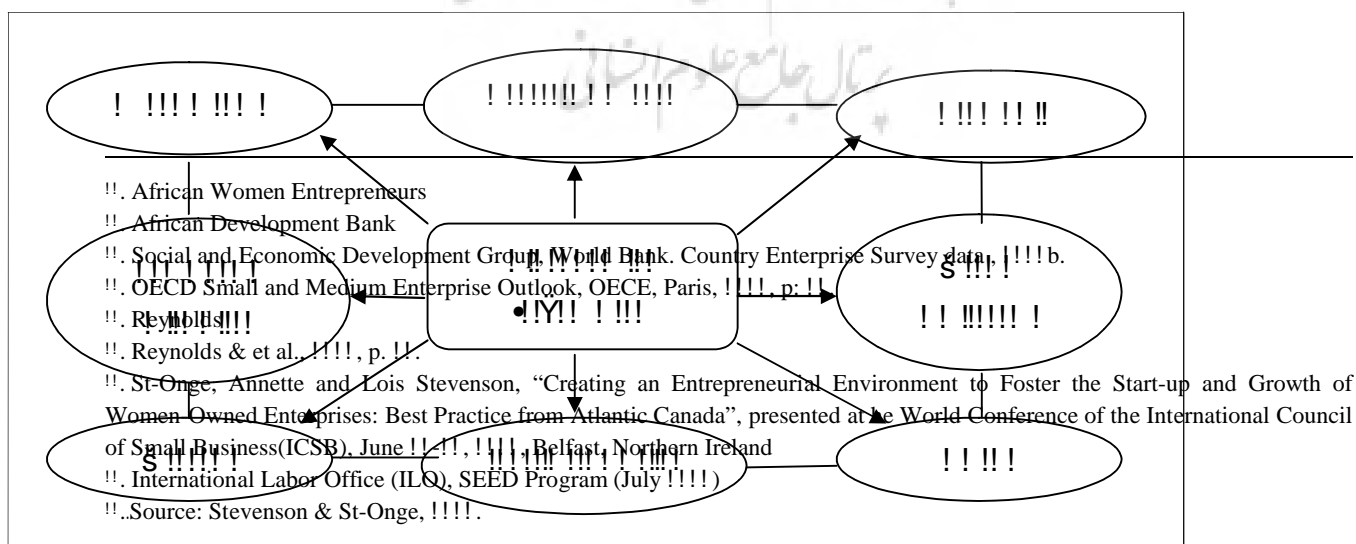
چارچوب نظری

درباره وضعیت کارآفرینی زنان در ایران و ارزیابی موانع و مشکلات زنان کارآفرین برآوردی دقیق موجود نیست. تنها تحقیق جامع در سال ۱۳۸۱ انجام شده است (راه‌های توسعه کارآفرینی زنان در ایران، فیروزه صابر). در این تحقیق کیفی موانع کارآفرینی زنان به سه دسته فردی، سازمانی و محیطی تقسیم‌بندی شده است.

در دسته‌بندی فوق موانع سازمانی و محیطی برای کلیه کارآفرینان، اعم از زن و مرد وجود دارد ولی به دلایلی، بعضی موانع برای زنان شدیدتر هستند. موانع فردی، مختص زنان کارآفرین است و عبارتند از محدودیت‌های خانوادگی و شرایط فرهنگی حاکم بر جامعه.

با توجه به آن‌که سازمان یک سیستم باز است و با محیط پیرامون خود تعامل دارد، موانع موجود در محیط بر سازمان‌ها هم تأثیر می‌گذارند و شرایط محیط را تغییر می‌دهند. از این‌رو موانع سازمانی و محیطی را نمی‌توان در دو دسته جداگانه قرار داد و بررسی این موانع در یک قالب کلی نتایج بهتری خواهد داشت. در چارچوب یکپارچه توسعه کارآفرینی زنان که در سال ۲۰۰۳ به وسیله Stevenson و St-Onge ارائه شده، قابلیت‌های آن در تدوین مقیاس‌ها و فاکتورهای برنامه و سیاستی مناسب و قابل اجرا هم‌چنین طبقه‌بندی نیازها و حمایت‌های لازم برای توسعه کارآفرینی زنان با تحت پوشش قراردادن ۱۰ کشور به اثبات رسید. ۱۷. موانع محیطی و سازمانی و بخشی از موانع فردی زنان کارآفرین به ۹ بخش تقسیم‌بندی شد. شکل ۱ اجزای چارچوب فوق را نشان می‌دهد.

شکل ۱: مدل چارچوب یکپارچه توسعه کارآفرینی زنان ۱۸

با توجه به موفقیت اجرای چارچوب یک پارچه در کانادا، آمریکا و چند کشور دیگر در این تحقیق تلاش می‌شود تا موانع فردی، سازمانی و محیطی زنان کارآفرین با در نظر گرفتن تقسیم‌بندی چارچوب یکپارچه توسعه کارآفرینی زنان و نتایج تحقیقات موجود در ایران ارزیابی شود. سپس بعضی راهکارهای رفع یا کاهش این موانع ارائه می‌شود. از این‌رو، متغیرها، سؤالات و فرضیه‌ها براساس دو تحقیق مذکور (Stevenson & St. Onge) به‌نحوی انتخاب شده‌اند که سؤالات تعیین‌کننده موانع سازمانی - محیطی با توجه به مدل فوق و سؤالات تعیین‌کننده موانع فردی و فرضیه‌ها با استفاده از پژوهش فیروزه صابر در سال ۱۳۸۱ باشند.

روش تحقیق

فرضیه‌ها و متغیرهای تحقیق

هر پژوهش علمی با تلاش برای پاسخ دادن به یک سؤال اولیه شروع می‌شود. در این تحقیق سؤال این است که موانع توسعه کارآفرینی زنان در شهر تهران چه هستند؟ براساس مباحث نظری و تحقیقات انجام شده - در بخش قبل به آن‌ها اشاره شد- کارآفرینی علل متعددی دارد اما همه این علت‌ها از جمله متغیرهای مداخله‌گر، قابل مطالعه و اندازه‌گیری دقیق نیستند. از این رو تلاش شد علل مهم براساس وضعیت فرهنگی - اجتماعی حاکم، بر مبنای مدل چارچوب فوق و سایر پژوهش‌های داخلی مطرح شوند. در طرح سؤالات و صورت‌بندی فرضیه‌ها، مفاهیم متغیرهای زیر به‌عنوان علل مهم بازدارنده توسعه کارآفرینی زنان در تهران منظور شدند. این عوامل عبارتند از:

۱- موانع فردی: در بررسی این موانع، ناراضی‌تی همسر و خانواده، رسیدگی و مراقبت از فرزندان، رسیدگی به امور خانه، عدم همکاری فکری همسر و اعضای خانواده، عدم پذیرش جامعه به‌علت فرهنگ حاکم و ناامنی‌های اجتماعی بر کسب‌وکار زنان ارزیابی شد.

۲- عوامل سازمانی - محیطی: در ارزیابی این عوامل، پاسخ به هر یک از موارد زیر تعیین‌کننده می‌باشد:

- زنان در سیاست‌ها و استراتژی‌های کارآفرینانه دولت جایگاهی دارند؟
- سیاست‌هایی برای تشویق کارآفرینی زنان اعمال می‌شود؟
- زنان کارآفرین به منابع مالی مورد نیاز، دسترسی کافی دارند؟
- فضای مناسب آموزشی و دسترسی زنان به منابع آموزشی در چه حد است؟
- اطلاعات و حمایت‌های تجاری لازم در اختیار زنان کارآفرین قرار می‌گیرد؟
- انجمن‌های زنان کارآفرین پی‌گیر اقدامات مؤثر در راستای توسعه کارآفرینی زنان هستند؟ و آیا زنان به شبکه‌های تجاری دسترسی دارند؟
- زنان در دریافت مکانی مناسب برای ایجاد و یا توسعه کسب‌وکار از حقوق برابری با مردان برخوردارند؟
- قوانین و مقرراتی برای حمایت از فعالیت‌های کارآفرینانه زنان وجود دارد؟
- اطلاعات و آمار دقیقی از زنان کارآفرین و نحوه فعالیت آنان در دسترس است؟

در این تحقیق، جامعه آماری شامل زنان کارآفرین شهر تهران می‌شود که به وسیله وزارت کار و انجمن‌های مختلف کارآفرینی، به خصوص انجمن زنان مدیر کارآفرین و خانه کارآفرینان ایران معرفی شده‌اند. با توجه به محدودیت تعداد این افراد (۶۰ نفر) سعی شده از نظرات همگی آنان در تکمیل پرسشنامه‌ها استفاده شود. قلمرو موضوعی و زمانی تحقیق بررسی موانعی است که زنان کارآفرین در راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار خود، طی ۵ سال اخیر با آن مواجه بوده‌اند. قلمروی مکانی نیز شهر تهران است.

شیوه‌ها و تکنیک‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات

با توجه به ماهیت سؤالات و نوع پاسخ‌ها، اطلاعات دریافتی در پرسشنامه‌ها از ویژگی آمار توصیفی برخوردارند. از این رو امکان طبقه‌بندی، تلخیص، توصیف، تفسیر و برقراری ارتباط متغیرها فراهم شد. از تکنیک یا طیف هفت گزینه‌ای لیکرت برای تعیین نظر پرسشگران استفاده شد و با تهیه جدول توزیع فراوانی، ترسیم نمودارها و شاخص‌های مرکزی و پراکندگی داده‌ها تحلیل شدند. برای رد یا پذیرش فرضیه‌های تحقیق از آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه-ANOVA، group-t-test و آزمون‌های تحلیلی نظیر ضریب هم‌بستگی دو متغیری پیرسون و ضریب رگرسیون برای تعیین هم‌بستگی متغیرها استفاده شد. سطح معناداری ۰/۰۵ نیز در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

بررسی موانع فردی توسعه کارآفرینی زنان در اغلب موارد، مورد مطالعه که مانع فردی زنان کارآفرین در نظر گرفته شده بود، در توسعه کارآفرینی زنان کارآفرین شهر تهران مانع محسوب نمی‌شود و از میان آن‌ها، زنان کارآفرین فقط به نارضایتی همسر و فرهنگ حاکم بر جامعه، به‌عنوان موانعی کوچک در راه توسعه کسب و کار خود اشاره کرده‌اند. جدول ۱ میزان تأثیرگذاری موانع فردی بر کسب‌وکار زنان کارآفرین را نشان می‌دهد.

جدول ۱: بررسی تأثیر موانع فردی توسعه کارآفرینی زنان

تأثیر هر مانع بر توسعه کارآفرینی زنان	مانع فردی زنان کارآفرین
ایجاد مانعی بسیار کوچک	نارضایتی همسر و خانواده
مانع نیست.	رسیدگی و مراقبت از فرزندان
مانع نیست.	رسیدگی به امور خانه
مانع نیست.	عدم همکاری و همفکری همسر و سایر اعضای خانواده
ایجاد مانعی کوچک	عدم پذیرش زنان کارآفرین از سوی جامعه به علت فرهنگ حاکم
مانع نیست.	نالمنی‌های اجتماعی

بررسی عوامل بازدارنده سازمانی - محیطی توسعه کارآفرینی زنان
 بررسی نقش رهبری و هدایت‌کننده دولت

دولت برای رفع موانع کارآفرینی زنان اقدامات اندکی انجام داده است که بیش‌تر سیاست‌های دولت در این زمینه کارایی بسیار کمی دارد. زنان در سیاست‌های (MSE) ۲۱ دولت گروه هدف محسوب نمی‌شوند. برای توسعه مشاغل زنان زمان آغاز یا توسعه کسب‌وکار چارچوبی استراتژیک وجود ندارد. مکانیزم موجود که از زنان کارآفرین و مشاغل آن‌ها در وزارتخانه‌ها و سایر بخش‌های دولت حمایت می‌کند، کارایی کمی دارد. به‌ندرت از نظرات زنان کارآفرین در تدوین سیاست‌های MSE استفاده می‌شود. کارایی و میزان پیشرفت و توسعه بخش مشاغل زنان ارزیابی نمی‌شود. در مجموع، توسعه کارآفرینی زنان یکی از اولویت‌ها در سیاست‌گذاری‌های دولت نمی‌باشد.

بررسی میزان تشویق زنان به‌عنوان کارآفرینان

اقدامات به‌نسبت مناسبی برای تشویق زنان به کارآفرینی انجام شده است؛ به‌نحوی که کارآفرینی از دیدگاه زنان امری ممکن و جذاب محسوب می‌شود، اما ارزش مشارکت زنان در بخش MSE به‌درستی شناخته نشده و از زنان کارآفرین موفق به‌خوبی قدردانی و تجلیل نمی‌شود. عملکرد رسانه‌ها در حمایت و تشویق زنان کارآفرین نیز بسیار ضعیف است و این عملکرد ضعیف در شناسایی و قدردانی از زنان کارآفرین موفق به‌عنوان مدل‌های نقش باعث می‌شود سایر زنان کارآفرین و زنانی که تصمیم به راه‌اندازی کسب‌وکار دارند، فرصت استفاده از تجربیات و نظرات این افراد با تجربه و متخصص را از دست بدهند.

ارزیابی میزان دسترسی زنان کارآفرین به محل مناسب کسب‌وکار

برای دسترسی زنان کارآفرین به مکان‌های مناسب کسب‌وکار تسهیلاتی در نظر گرفته شده است ولی هم‌چنان بیش‌تر زنان کارآفرین به محل مناسب و تکنولوژی‌های روز دسترسی ندارند و نمی‌توانند کسب‌وکار خود را براساس نیازهای بازار توسعه و ارتقا دهند.

بررسی میزان دسترسی زنان به خدمات آموزشی مهارت‌های کارآفرینی

نیازهای آموزشی زنان کارآفرین در مراحل رشد و توسعه کسب‌وکار به خوبی شناخته نشده و بیش‌تر زنان از وجود برنامه‌های آموزش مهارت‌های کارآفرینی اطلاع نداشته و با نحوه ثبت‌نام در این برنامه‌ها آشنا نمی‌باشند. دسترسی نداشتن به اساتید و مربیان مجربی که مهارت‌های لازم برای راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار را به زنان آموزش می‌دهند نیز یکی از موانع مهم توسعه کارآفرینی زنان محسوب می‌شود.

ارزیابی میزان دسترسی زنان کارآفرین به منابع مالی

براساس نتایج، زنان و مردان برای راه‌اندازی کسب‌وکار خود از حقوق تقریباً یکسانی در استفاده از منابع مالی برخوردارند و زنان همانند مردان می‌توانند به‌طور مستقیم و بدون واسطه از بانک‌ها تسهیلات دریافت کنند. چالش و مشکل اصلی زنان کارآفرین در این بخش ناآگاهی آنان از وجود منابع مالی چندگانه و نحوه انجام دادن مذاکرات مالی است.

ارزیابی میزان دسترسی زنان به خدمات توسعه کسب‌وکار

دسترسی زنان کارآفرین به مشاوران و مربیان مخصوص در شبکه‌های توسعه کسب‌وکار بسیار محدود است. بین شبکه‌های ارائه دهنده خدمات توسعه کسب‌وکار با سازمان‌های تأمین‌کننده نیازهای مالی زنان، تقریباً ارتباط و تعاملی وجود ندارد. این امر مانع بزرگی در توسعه کارآفرینی زنان محسوب می‌شود. دولت نحوه دسترسی زنان به خدمات پشتیبانی توسعه کسب‌وکار را ارزیابی نمی‌کند و در مجموع، ارائه خدمات توسعه کسب‌وکار به زنان کارآفرین از کارایی و کیفیت بسیار پایینی برخوردار است.

بررسی قوانین و آیین‌نامه‌های موجود در حمایت از زنان کارآفرین

قوانین و آیین‌نامه‌ها بر توسعه کارآفرینی زنان بسیار تأثیرگذارند. این تحقیق نشان می‌دهد برای تطبیق قوانین با نیازهای زنان کارآفرین اقداماتی انجام شده است اما کافی نیست. زنان کارآفرین از منافع حاصل از قانونمند ساختن کسب‌وکار خود به نسبت آگاهی دارند و در ثبت بنگاه اقتصادی خود و اخذ مجوزهای مربوطه با موانع بزرگی مواجه نیستند، اما عدم ارزیابی میزان تأثیرگذاری قوانین بر کسب‌وکار زنان کارآفرین و عدم بررسی نحوه اجرای قوانین باعث شده برخی قوانین موانعی بزرگ در توسعه کارآفرینی زنان ایجاد کنند.

ارزیابی انجمن‌های زنان کارآفرین و میزان دسترسی زنان به شبکه‌های کسب‌وکار

تعداد انجمن‌های زنان کارآفرین محدود است. آنان از حمایت‌های مالی دولت، سازمان‌های دولتی و مؤسسات خیریه برخوردار نیستند. دولت فعالیت انجمن‌های فوق را در تقویت محیط کارآفرینی زنان را مؤثر و ارزشمند نمی‌داند. از نظرات و تجربیات مدیران انجمن‌های زنان کارآفرین در تدوین و اجرای سیاست‌های دولت در توسعه مشاغل زنان استفاده نمی‌شود. انجمن‌های مذکور کارایی لازم برای مطلع کردن دولت‌مردان و سیاست‌گذاران از مسائل و مشکلات زنان کارآفرین را ندارند و نمی‌توانند خدمات مناسبی به اعضای خود ارائه دهند و نیازهای آنان را برآورده سازند.

ارزیابی میزان کارایی تحقیقات مرتبط با زنان کارآفرین

درباره ویژگی‌های زنان کارآفرین و کسب‌وکار آنان اطلاعات اندکی در دسترس است. در مورد تفاوت‌ها و شباهت‌های کسب‌وکار زنان با مردان، تفاوت‌ها و شباهت‌های خصوصیات فردی زنان با مردان کارآفرین، تفاوت‌های زنان کارآفرین با مردان در چگونگی آغاز به کار، ویژگی‌های زنان کارآفرین و کسب‌وکار آنان، چگونگی دسترسی زنان کارآفرین به منابع مالی و میزان نرخ رشد کسب‌وکارهای زنان اطلاعات دقیقی موجود نیست. همکاری دولت با مراکز علمی و دانشگاه‌ها برای انجام‌دادن تحقیقات درباره زنان کارآفرین و مشاغل زنان بسیار محدود است. همین امر باعث شده آمار و اطلاعات موثقی در این زمینه در دسترس نباشد.

اعتبار فرضیه‌های تحقیق

جدول ۲: روابط بین متغیرها و بررسی اعتبار فرضیه‌های تحقیق

بررسی اعتبار فرضیه‌های تحقیق			
متغیرها	موانع فردی	موانع سازمانی - محیطی	داشتن تجربه شکست
تحصیلات زنان کارآفرین	$*P=0.005 / r=-0.39$	$P=0.083$	$P=0.45$
نوع کسب و کار	$P=0.96$	$*P=0.021 / r=-0.16$	$P=0.49$
مکان اولیه کسب و کار	$*P=0.024 / r=0.3$	$P=0.72$	$P=0.45$
نحوه انجام کسب و کار	$*P=0.00 / r=-0.28$	$P=0.1$	$P=0.095$

P: P-value/ r: regression/*: Correlation is significant at the $\cdot\cdot\cdot 0.5$ level (2-tailed)

با توجه به اعداد جدول ۲، نتایج و اعتبار ریزفرضیه‌های هر یک از ۴ فرضیه تحقیق عبارتند از:

۱-۱- بین تحصیلات زنان کارآفرین و موانع فردی موجود برای آنان، رابطه‌ای معنادار وجود دارد و با توجه به ضریب همبستگی، این رابطه معکوس می‌باشد؛ یعنی با افزایش تحصیلات، موانع فردی زنان کارآفرین کاهش پیدا می‌کند.

۲-۱- بین تحصیلات زنان کارآفرین و موانع سازمانی- محیطی موجود برای آنان، رابطه معناداری وجود ندارد.

۳-۱- بین تحصیلات زنان کارآفرین و داشتن تجربه شکست آن‌ها در کسب‌وکار، رابطه معناداری وجود ندارد.

۱-۲- بین نوع کسب‌وکار زنان کارآفرین و موانع فردی موجود برای آنان رابطه معناداری وجود ندارد.

۲-۲- بین نوع کسب‌وکار زنان کارآفرین و موانع سازمانی - محیطی موجود برای آنان، رابطه معناداری وجود دارد و با توجه به ضریب همبستگی که مقداری منفی است، این رابطه معکوس است؛ یعنی، زنان کارآفرین دارای کسب‌وکارهای صنعتی (کد ۱) نسبت به زنان کارآفرین دارای مشاغل تولیدی (کد ۴)، با موانع سازمانی - محیطی بیش‌تری مواجه‌اند.

۳-۲- بین نوع کسب‌وکار زنان کارآفرین و داشتن تجربه شکست در کسب‌وکار، رابطه معناداری وجود ندارد.

۱-۳- بین محل اولیه کسب‌وکار زنان کارآفرین با موانع فردی موجود، همبستگی وجود دارد و از آن‌جا که ضریب همبستگی مقداری مثبت است، نشان می‌دهد زنان کارآفرینی که کسب‌وکار خود را در شهرستان (کد ۲) شروع کرده‌اند نسبت به آنان که در تهران (کد ۱) کار را آغاز کرده‌اند، با موانع فردی بیش‌تری مواجه بوده‌اند.

۲-۳- بین محل اولیه کسب‌وکار زنان کارآفرین و موانع سازمانی - محیطی موجود برای آنان، رابطه معناداری وجود ندارد.

۳-۳- بین محل اولیه کسب‌وکار زنان کارآفرین و داشتن تجربه شکست در کسب و کار، رابطه معناداری وجود ندارد.

۱-۴- بین نحوه انجام دادن کار به‌وسیله زنان کارآفرین با موانع فردی آنان همبستگی وجود دارد؛ به نحوی که زنان کارآفرینی که کسب‌وکار خود را به‌صورت مشارکت با همسر و یا سایر اعضای خانواده انجام می‌دهند، با موانع فردی کم‌تری مواجه بوده‌اند.

۲-۴- بین نحوه انجام‌دادن کار به‌وسیله زنان کارآفرین و موانع سازمانی - محیطی موجود برای آنان، رابطه معناداری وجود ندارد.

۳-۴- بین نحوه انجام‌دادن کسب‌وکار به‌وسیله زنان کارآفرین و داشتن تجربه شکست در کسب‌وکار، رابطه معناداری وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

در مقایسه موانع فردی با موانع سازمانی- محیطی چنین نتیجه‌گیری می‌شود که عوامل سازمانی- محیطی، نسبت به عوامل فردی، نقش بازدارندگی بیش‌تری در توسعه کارآفرینی زنان دارند؛ به طوری که نزدیک به ۹۲ درصد موانع و مشکلاتی که زنان در راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار خود با آن‌ها مواجه بوده‌اند به عوامل سازمانی- محیطی مربوط می‌شوند و تنها ۸ درصد مشکلات آنان در ارتباط با عوامل فردی بوده است. با در نظر گرفتن راهکارهای ارائه‌شده به‌وسیله بعضی از زنان کارآفرین موفق و روش‌هایی که کشورهای توسعه یافته برای رفع موانع کارآفرینی به‌کار بسته‌اند می‌توان برای رفع عوامل بازدارنده توسعه کارآفرینی زنان راهکارهایی ارائه داد. از آن‌جا که عوامل فردی مانع کوچکی در توسعه کارآفرینی زنان شناخته شده‌اند تنها به بیان مواردی مانند تلاش زنان کارآفرین در راستای جلب همکاری محارم، اثبات موفقیت و تشکیل تیم با همسر به‌عنوان راهکارهای رفع یا کاهش این قبیل موانع اشاره می‌شود. به منظور کاهش موانع سازمانی- محیطی راه‌حل‌های زیر پیشنهاد می‌شوند:

بهبود سیاست‌ها و برنامه‌های کارآفرینی دولت: این موضوع با ایجاد دفتر امور زنان در وزارت‌خانه‌های صنعت و بازرگانی، تدوین برنامه‌ای جهت‌دار از سوی دولت برای تسریع رشد کارآفرینی زنان، اجرای برنامه‌های استراتژیک توسعه کارآفرینی زنان، هدایت تحقیقات سیستماتیک پیرامون وضعیت زنان در بخش MSE، فراهم کردن زمینه فعالیت زنان در تجارت‌های بین‌الملل، مشارکت دادن سازمان‌های مختلف دولتی و خصوصی در تدوین اهداف بلندمدت و تهیه رویکردی هماهنگ‌کننده برای تعیین چالش‌ها و

موانع موجود در طرح توسعه کارآفرینی زنان و اجرای برنامه‌های پیشنهادی (سازمان بین المللی کار) ILO^{۲۲} و WEDGE^{۲۳} به صورت بومی و با توجه به شرایط موجود، محقق می‌شود.

تشویق و ترغیب مؤثرتر زنان کارآفرین: با دعوت زنان کارآفرین موفق از سوی مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها برای ارائه نحوه عملکرد آنان، راهنمایی جوانان و دانشجویان مشتاق، قرار دادن برنامه‌های منظم آموزشی در رادیو و تلویزیون و مصاحبه با زنان کارآفرین موفق و درخواست ارائه مهارت‌های کارآفرینی آنان، انتشار روش‌های مختلف زنان کارآفرین برای تأمین نیازهای مالی خود در رسانه‌ها و مجلات، برگزاری جشن‌های سالیانه و معرفی زنان کارآفرین موفق و اعطای جایزه به آنان، چاپ و انتشار اسامی و خصوصیات آنان می‌تواند زنان را به کارآفرینی ترغیب کرد.

رفع موانع مالی زنان: با ایجاد ارتباط بین سازمان‌های ارائه‌دهنده خدمات کسب‌وکار و اعطاکننده وام و آموزش مهارت‌های تکنیکی و مدیریتی به آنان برای ارائه خدمات مالی بهتر در بخش MSE، اختصاص قسمتی از وام‌های ایجاد و توسعه بنگاه‌های اقتصادی به زنان کارآفرین، تأسیس مراکز مالی مختص زنان برای حمایت از آن‌ها، حمایت مالی سازمان‌های غیر دولتی زنان از زنان کارآفرین به خصوص زنان صاحب مشاغل کوچک، حمایت دولت از اعطای اعتبارات به این زنان، تشویق بانک‌ها برای کمک به زنان صاحب مشاغل کوچک و تلاش برای افزایش دسترسی آن‌ها به بازارهای مالی، تدوین برنامه‌هایی به وسیله بانک‌ها به منظور تنظیم نوبت‌های اخذ وام، افزایش آگاهی بانک‌ها از خدمات مالی مختص زنان، کمک بانک‌ها به زنان کارآفرین برای تهیه طرح کسب‌وکار و راهنمایی آنان درباره مذاکرات مالی، تأسیس بانک مختص کسب‌وکار زنان و اجرای برنامه‌های ضمانت وام متعلق به زنان به وسیله بانک‌های توسعه صنعت و معدن و اجرای برنامه‌هایی مانند مکانیزم جهانی تأمین سرمایه^{۲۴}، برنامه جهانی ضمانت^{۲۵} و ارائه تسهیلات تکنیکی جهانی^{۲۶}، موانع مالی پیش‌روی زنان در تهیه سرمایه لازم کاهش پیدا می‌کند.

بهبود محیط آموزشی زنان کارآفرین: تدوین و توسعه استراتژی آموزش زنان کارآفرین متناسب با نیاز آنان، اختصاص بخشی از ظرفیت انجمن‌های زنان به آموزش، ارائه برنامه توسعه مشاغل زنان کارآفرین با توجه به برنامه‌های آموزشی ILO (از قبیل برنامه‌های Expand Your Business و برنامه Get Ahead for Women in Enterprises) تقویت و توسعه شبکه^{۲۷} (انجمن ملی تکنولوژی انتقال و کار آفرینی) برای توسعه برنامه‌های آموزشی این زنان، افزایش آگاهی زنان از نیازشان به آموزش و افزایش دسترسی آنان به مراکز آموزشی، اجرای برنامه‌های آموزشی بلندمدت "مدیریت توسعه"^{۲۸} و افزایش ظرفیت آموزشی و ارتقای آگاهی مربیان از نحوه آموزش روش‌های توسعه مشاغل^{۲۹} روش‌های عملی بهبود محیط آموزشی زنان کارآفرین هستند.

بهبود اطلاعات و خدمات‌رسانی به زنان کارآفرین: با تأسیس یک دفتر مرکزی برای هماهنگ‌سازی سیستم خدمات‌رسانی توسعه مشاغل به زنان صاحب کسب‌وکار، شناسایی نیازهای زنان شاغل در حین توسعه کسب‌وکار و شناسایی و معرفی مراجع کمک‌کننده به آنان، هماهنگ ساختن نیازهای تجاری زنان و منابع موجود، شناسایی منابع تجاری غیرقابل دسترس زنان و فراهم آوردن شرایط سهولت دسترسی زنان کارآفرین به این قبیل منابع، انتشار و توزیع اطلاعات توسعه کسب‌وکار به وسیله انجمن‌های زنان کارآفرین، افزایش ظرفیت انجمن‌های زنان کارآفرین در اطلاع‌رسانی به اعضا، آموزش فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها و استفاده از آنان به عنوان ارائه‌دهندگان خدمات توسعه مشاغل در محیط کسب‌وکار زنان و تجهیز پارک‌های علم و فناوری و استفاده از آن‌ها

!! International Labor Organization

!! Women's Entrepreneurship Development and Gender Equality

!! Global Financing Mechanism (GFIM)

!! Global Guarantee Scheme (GGS)

!! Technical Global Assistance Facility (TGAF)

!! National Association of Technology Transfer and Entrepreneurship

!! Managing for Growth

!! Train- the- Trainer

به‌عنوان انکوباتورهایی برای کسب تجربه زنان در زمینه تولید و فناوری می‌توان گام‌هایی مؤثر در راستای بهبود خدمات‌رسانی به زنان کارآفرین برداشت.

تقویت شبکه‌ها و انجمن‌های زنان کارآفرین ایجاد یک انجمن مرکزی (مادر) که همه انجمن‌های زنان کارآفرین را تحت پوشش قرار دهد، توسعه برنامه انجمن‌های زنان کارآفرین مطابق با برنامه‌های ILO-WEDGE ۳۰، توسعه انجمن‌های موجود، ترغیب زنان صاحب کسب‌وکار برای عضویت در انجمن‌های زنان کارآفرین، ترغیب انجمن‌های زنان کارآفرین به ارتقای مدیریت، برنامه‌ریزی و بهبود خدمات‌رسانی به اعضا، تأمین نیازهای مالی انجمن‌ها و توان‌مندسازی آنان در استخدام افراد مجرب و سازمان‌دهی هرچه بهتر سیستم خدمات‌رسانی، برگزاری جلسات برای زنان کارآفرین و استفاده از این زنان موفق به‌عنوان مربیان آموزشی، تشکیل جلسات بین مدیران انجمن‌ها و تبادل اطلاعات و تجربیات آن‌ها با یکدیگر، از جمله راهکارهای تقویت شبکه‌ها و انجمن‌های زنان کارآفرین می‌باشد.

رفع موانع زنان کارآفرین در دسترسی به محل مناسب کسب‌وکار: این امر تا حد زیادی با تخصیص قسمتی از زمین‌های دولت به بنگاه‌های اقتصادی متعلق به زنان، فراهم آوردن شرایط سهولت دسترسی زنان کارآفرین به فناوری روز، اجاره‌دادن زمین به زنان صاحب کسب‌وکار به‌وسیله دولت، مشارکت انجمن‌های زنان کارآفرین در تصمیم‌گیری‌های دولت درباره تعیین محل کسب‌وکار زنان کارآفرین، اختصاص زمین و مکان‌های مناسب به کسب‌وکار زنان به‌نحوی که در دسترسی به بازار تجاری با موانع کم‌تری مواجه شوند و قراردادن مکان و فناوری‌های پارک‌های علم و فناوری در اختیار زنان کارآفرین و توان‌مندسازی آنان در راستای راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار به تحقق خواهد رسید.

رفع موانع قانونی: ایجاد مراکزی در همه وزارتخانه‌ها برای حمایت از حقوق زنان، استفاده از الگوهای ILO-WEDGE در بررسی قوانین کسب‌وکار به منظور رعایت تساوی حقوق زنان با مردان کارآفرین، ایجاد کار گروه‌هایی برای ارتقای آگاهی مسئولان از تأثیرات منفی احتمالی قوانین و آیین‌نامه‌های کسب‌وکار زنان، تدوین قوانین مدافع حقوق تجاری زنان و انتخاب افراد مناسب برای اجرای مؤثر این قوانین و تجدید نظر در قوانینی که با حقوق مالکیت زنان منافات دارند از جمله راهکارهای هماهنگ‌سازی قوانین و آیین‌نامه‌ها با نیازهای قانونی زنان کارآفرین می‌باشد.

توسعه تحقیقات پیرامون زنان کارآفرین: با توسعه استراتژیک تحقیقات پیرامون زنان صاحب مشاغل و تمرکز بر جمع‌آوری اطلاعات درباره MSES با توجه به جنسیت صاحبان کسب‌وکارها و چاپ و انتشار منظم و قانونمند داده‌های آماری به منظور دسترسی آسان مسئولان و زنان کارآفرین به این اطلاعات، ایجاد ساختاری در دانشگاه‌ها برای انجام تحقیقات علمی درباره بخش MSE و زنان صاحب کسب‌وکار و ایجاد رابطه و همکاری بین مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها با انجمن‌های زنان کارآفرین و تبادل اطلاعات بین آنان، می‌توان نیازها و موانع پیش‌روی زنان کارآفرین را شناخت و با توجه به آن، برنامه‌ها و سیاست‌های راهبردی کاهش موانع و رفع نیازهای زنان کارآفرین را تدوین و اجرا کرد تا شاهد رشد کارآفرینی زنان و در نهایت، توسعه اقتصادی باشیم. راه‌حل‌های ذکر شده برای رفع موانع توسعه کارآفرینی زنان نشان می‌دهد دولت و نهادهای غیر دولتی در نقش سیاست‌گذار و قدرت اجرایی، به‌عنوان عامل کاهش‌دهنده موانع سازمانی- محیطی و خانواده در نقش حامی و پشتیبان، به‌عنوان کاهش‌دهنده موانع فردی، ارکان مهم توسعه کارآفرینی زنان محسوب می‌شوند.

منابع

امیرنژاد، قنبر (۱۳۸۷) «اشتغال و زنان کارآفرین»، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی، فرهنگی کار و جامعه، آبان، صص: ۷۵-۸۹.

صابر، فیروزه (۱۳۸۱) توسعه کارآفرینی زنان در ایران: راهکارهای تواناسازی زنان در راستای برابری اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در ایران، سازمان مدیریت صنعتی.

African Development Bank (۲۰۰۴) Enhancing development in Africa – African women entrepreneurs: The continent’s hidden growth reverse.

Centre for Enterprise and Economic Development Research (۲۰۰۰) “Young entrepreneurs, women entrepreneurs, co-entrepreneurs and ethnic minority entrepreneurs in the EU and central and east european countries,” Final Report to the European Commission, DG Enterprise, Middlesex University, UK, July.

Government of Canada (۲۰۰۳) The prime minister’s task force on women entrepreneurs: Report and recommendation. Ottawa, October.

۶-International labor Organization (۲۰۰۴) ILO sub-regional office, Addis Ababa and ministry of trade and industry, women’s affairs development in association with SEED, ILO, Geneva, July.

Organization for Economic Cooperation and Development (۱۹۹۷) The OECD conference on women entrepreneurs in SMEs: A major force in innovation and Job creation. Paris.

Organization for Economic Cooperation and Development (۲۰۰۲) OECD small and medium enterprise outlook, Paris.

Reynolds, Paul D., William Bygrave, Errko Autio, Larry Cox & Michael Hay ۲۰۰۲ Global entrepreneurship monitor: ۲۰۰۲ executive report. Babson College, London Business School and Ewing Kauffman Foundation.

Schumpeter, Joseph.(۱۹۷۵) Capitalism, socialism and democracy. New York: Harper.

Social and Economic Development Group, Middle East and North Africa Region, World Bank Group. ۲۰۰۶. “Djibouti: Economic monitoring report.”

۲۰۰۶a. Doing Business ۲۰۰۷: How to Reform. Washington D.C.: World Bank Publications.

۲۰۰۶b. Gender Equality as Smart Economic: A World Bank Group Gender action plan (Fiscal Years ۲۰۰۷-۲۰۱۲).

۲۰۰۷a. Doing business ۲۰۰۸. Washington D.C.: World Bank Publications.

۲۰۰۷b. Doing business Database.

۲۰۰۷c. Global monitoring report ۲۰۰۷. Washington, D.C.

St-Onge, Annette & Lois Stevenson (۲۰۰۳). “Creating an entrepreneurial environment to foster the start-up and growth of women-owned enterprises: Best practice from Atlantic Canada.” Paper presented at the World Conference of the International Council of Small Business (ICSB), Belfast, Northern Ireland, June ۱۶-۱۹.

Stevenson, Lois (۱۹۸۸). “Women and economic development: A focus on entrepreneurship.” In Harvey Leibenstein and Dennis Ray (eds), Entrepreneurship and Economic Development, *Journal of Development Planning*, No. ۱۸, United Nations, NY, pp: ۱۱۳-۱۲۶.

UNCTAD (۱۹۹۹). Women entrepreneurs in least development countries. UNCTAD/ITE/EDS/Misc. ۱۵, Geneva.

۱۵-United States Department of Commerce (۱۹۷۹). The Bottom Line: Unequal Enterprise in America, U.S. Task Force Report on Women Business Owners, Washington, DC.

Weeks, Julie & Danielle Seiler (۲۰۰۱) “Women’s entrepreneurship in latin America: An exploration of current knowledge”. The Inter-American Development Bank, Washington, DC, September.

Yudelman, Sally (۱۹۸۷) “The integration of Women into development projects: Observations on the NGO experience in general and in Latin America in particular”. *World Development*, Vol. ۱۳ (Autumn).

